

Васильчишин О. Б.

доктор економічних наук, професор
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

НОВІТНІ ВИКЛИКИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Поняття економічної безпеки сформувалося як елемент ширшої категорії національної безпеки й розвивалося разом із появою державності та становленням економічних відносин. Особливої ваги воно набуває в періоди криз, суспільних трансформацій і воєн, коли пріоритетом стає захист ключових інтересів країни та її базових цінностей. Хоча витoki цього поняття можна простежити ще з давніх часів, системне наукове осмислення та напрацювання практичних механізмів забезпечення економічної безпеки активно розгорнулися у XX столітті. В Україні ж інтенсивні дослідження в цій площині посилилися наприкінці XX – на початку XXI століття.

У нормативному полі України перші згадки про економічну безпеку та відповідні індикатори зафіксовано в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України [1]. Надалі цей документ втратив чинність у 2013 році, коли були затверджені Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [2]. У нових рекомендаціях рівень економічної безпеки пропонувалося визначати через інтегральний індекс, сформований на основі дев'яти зважених субіндексів: виробничого, демографічного, макроекономічного, енергетичного, зовнішньоекономічного, інвестиційно-інноваційного, продовольчого, соціального та фінансового. Розрахунки за кожною складовою спиралися на оцінювання понад 130 показників, сформованих як зі статистичних даних, так і з результатів опитувань.

Варто зауважити, що події 2007-2013 років у політичній та економічній площині суттєво вплинули на підходи до вимірювання економічної безпеки. Зокрема, глобальна фінансова криза відчутно вдарила по українській економіці та стала одним із чинників банківської кризи 2008 року. Окрему роль відіграла й доларизація економіки: з одного боку, вона частково пом'якшувала кризовий тиск, а з іншого генерувала довгострокові дисбаланси та вимагала коригування методичних підходів до оцінювання економічної безпеки.

Однак поява нових факторів ризику, зокрема викликів гібридної війни, стрімкого розвитку цифровізації та фінтеху, поширення криптовалютних інструментів [3], а також загострення екологічних криз зумовила потребу оновити підходи до оцінювання економічної безпеки. Саме тому у 2021 році було затверджено Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року [4]. Водночас методичний документ щодо розрахунку рівня економічної безпеки, який застосовувався паралельно зі Стратегією, остаточно втратив чинність лише 11 серпня 2025 року.

У Стратегії наголошується, що траєкторія розвитку української економіки впродовж попереднього десятиліття не забезпечувала належного захисту національних економічних інтересів. У 2010-2019 роках рівень економічної безпеки характеризувався як незадовільний, причому за більшістю складових спостерігалось погіршення, а в 2012 та 2014-2015 роках показники досягали небезпечних значень. За розрахунками Міністерства економіки України середній рівень економічної безпеки за цей період становив близько 40%, що відповідає зоні незадовільного стану (за результатами перерахунку за ключовими економічними компонентами). У 2019 році цей показник оцінювався на рівні 43%, а за підсумками першого півріччя 2020 року 41% [4]. Загалом на момент ухвалення Стратегії у 2021 році значення базових складових економічної безпеки залишалися низькими, що підвищувало ймовірність масштабних дестабілізаційних процесів у довгостроковій перспективі.

З огляду на нинішній рівень економічної безпеки держави, одним із пріоритетних напрямів, на нашу думку, має стати адаптація дієвих міжнародних підходів до регулювання економічної безпеки як елемента національної безпеки, зокрема в частині протидії та розслідування економічних (фінансових) правопорушень. Практика низки країн, а саме Австрії, Грузії, Італії, Польщі, США, демонструє, що ефективною може бути модель, коли в державі функціонує єдиний спеціалізований орган, відповідальний за боротьбу з правопорушеннями у фінансовій сфері та протидію економічній злочинності.

У розвинених країнах створення окремого правоохоронного органу, який фокусується саме на розслідуванні фінансових злочинів, є доволі поширеним підходом. В Україні аналогічний інституційний крок було зроблено у 2021 році, а саме ухвалено Закон України «Про Бюро економічної безпеки України», який передбачив формування Бюро економічної безпеки (БЕБ). До ключових функцій БЕБ віднесено: виявлення економічних ризиків на основі аналізу структурованих і неструктурованих даних; оцінювання загроз економічній безпеці та підготовку рішень щодо їх мінімізації; підготовку пропозицій щодо змін у нормативно-правових актах для усунення передумов виникнення протиправних схем у сфері економіки; запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, які посягають на функціонування економіки держави; а також збирання й аналітичне опрацювання інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку, з визначенням механізмів недопущення їх повторення в майбутньому.

Факт створення такої інституції, на нашу думку, означає, що під час оцінювання (та розрахунку) стану економічної безпеки доцільно враховувати результативні показники діяльності БЕБ. Зокрема, у 2024 році робота інформаційно-аналітичних підрозділів БЕБ була зосереджена на виконанні пріоритетних завдань: ідентифікації ризиків учинення кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності БЕБ, прогнозуванні їх

поширення, а також напрацюванні сценаріїв реагування з метою нейтралізації та попередження таких загроз.

Протягом 2024 року детективами БЕБ розслідувалось 6 805 кримінальних проваджень, із яких у звітному періоді розпочато проваджень безпосередньо детективами БЕБ 3108 проваджень. Водночас детективами БЕБ здійснювалось досудове розслідування у 7 441 кримінальному правопорушенню. Зокрема кримінальні правопорушення проти власності становили 895, а кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності становили 5 547 [6]. Дані результати протидії й знешкодження наслідків економічних злочинів, що є загрозою національної безпеки, є вагомим показником рівня забезпечення економічної безпеки.

У травні 2023 року на саміті країн G7 у Японії вперше було прийнято спеціальну заяву з питань економічної стійкості та економічної безпеки, де було зазначено, що загальноприйнятого визначення економічної безпеки нема, оскільки виклики розвитку суспільства, диджиталізація, зміна дієвості міжнародного права потребує постійної інклюзії в дане поняття. Крім того на даному саміті було окреслено сім сфер, які потребують об'єднання держав для розроблення дієвих стратегій, що забезпечуватимуть необхідний рівень економічної безпеки, а саме: побудова стійких ланцюгів постачання; створення сталої критично важливої інфраструктури; розв'язання проблем неринкової політики та практик; боротьба з економічним примусом; протидія шкідливим практикам у цифровій сфері; співробітництво у розробці міжнародних стандартів; запобігання витоку конфіденційних критично важливих та нових технологій. При цьому Європейська комісія у своїй Стратегії економічної безпеки 2023 року визначила чотири сфери ризику, що є актуальними для забезпечення економічної безпеки із врахуванням новітніх світових викликів: стійкість ланцюгів постачання; загрози критичній інфраструктурі; безпека технологій та витоку; перетворення економічної залежності чи економічного примусу на зброю [7].

Країни Центральної, Східної Європи використали членство у Європейському Союзі для підвищення рівня економічної безпеки. У найбільш сприятливому становищі виявилися ті країни, які вийшли на максимально високий рівень економічної свободи, зуміли стримати експансію державного втручання в економіку та інтегрувати свої країни до глобальних та регіональних ланцюжків цінності. Проте, сам факт членства в ЄС без внутрішніх правових, економічних трансформацій, якісної макроекономічної політики та захисту економіки від державного інтервенціонізму не гарантує створення в країні надійної системи національної економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України 02.03.2007 № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text>
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
3. Васильчишин О.Б. Основні напрямки впливу криптовалют на монетарну політику та фінансову безпеку банківських систем. Економічний аналіз. 2017. Т. 27. № 4. С. 152–160. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року. Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>
4. Стратегія економічної безпеки України до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>
5. Васильчишин О., Титор В., Цар А. Імплементация зарубіжного досвіду щодо розслідування фінансових злочинів. Економічний аналіз. 2020. №30. с.17-23. URL: <file:///D:/Users/Oksana/Downloads/1990-6565657907-1-PB.pdf>

XIV Міжнародна науково-практична дистанційна конференція
«Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія»
5 грудня 2025 року, м. Тернопіль

6. Звіт Про діяльність Бюро економічної безпеки 2024 рік (відповідно до статті 35 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України»). URL: <https://esbu.gov.ua/storage/app/sites/32/2025/Zvit-ESBU-2024.pdf>

7. Романчук Я. Індекс економічної безпеки 2025. – Міжнародний Інститут Свободи, 2025, 32 с.